

Горѓе МИЉКОВИК

ДВА РАРИТЕТНИ ПРЕДМЕТИ ОД ВРЕМЕТО НА МЛАДО- ТУРСКАТА РЕВОЛУЦИЈА (1908) И РЕВОЛУЦИОНЕРНАТА ДЕЈНОСТ НА ЈАНЕ САНДАНСКИ

Во македонската политичка и културна историја, од одделни научни и културни работници, објавени се поголем број документи и друг пишан материјал за Младотурската револуција од 1908 година и за настаните по неа¹⁾, илустрирани со по некоја фотографија како историско изворен материјал. За жал, денес македонските музеи малку располагаат со оригинални предмети за одделни личности или за настани од подалечното и поблиското минато на македонскиот народ.

Таков е случајот и со предметите од времето на Младотурската револуција во Турција, прифатена и подржувана од македонската левица на чело со Јане Сандански²⁾. Немаме увид дали и во некои други македонски музеи постојат предмети што се во непосредна врска со овој настан, освен за оние за кои пишуваме во прилогов.

1) Младотурското движење е настан, со кој практично бил соборен апсолутизмот на султанот Абдул Хамид II и воспоставен парламентарен систем. Најдобри услови за дејствување младотурците нашле во Македонија, кадешто постоела револуционерна традиција. Војнички бунтови избувнувале во повеќе македонски градови. Султанот бил присилен да го донесе Уставот, но веќе во пролетта 1909 година контрареволуцијата ја презела власта, против која станале војските на Третиот армиски корпус стациониран во Македонија. Во борбите против реакцијата зеле учество повеќе македонски војводи. (Види: Историја на македонскиот народ, книга втора, Скопје, 1969, 197—305).

2) Потсетуваме дека во 1975 година во Струмица е одржан (3—4. XI) научен собир: „Јане Сандански и македонското национално-ослободително движење“. Сите трудови се објавени во посебна публикација, Јане Сандански 1872—1915—1975, Скопје, 1976, во која и соопштението на авторот на овој прилог, под заглавие: За неколку предмети на Јане Сандански како непосредни и автентични вредности, 324—327.

Имено, во Музејот на Македонија во Скопје (Археолошки, Етнолошки и Историски), како впрочем и во другите македонски музеи се чуваат и се заштитуваат, покрај другите видови материјали, и оригинални предмети од различни времиња и личности, бидејќи музеите имаат заеднички задачи како „носител на одредени функции“ во нашето социјалистичко самоуправно општество³⁾.

Во прилогот ќе стане збор за два предмети од времето на Младотурската револуција, за **ЗНАМЕТО** и **МЕДАЛЈАТА**, кои со својата непосредност, автентична вредност и оригиналност претставуваат значајни материјални објекти од богатото македонско културно наследство.

Со победата на Младотурската револуција во Турција бил воспоставен уставен парламентарен систем со прогласувањето на слободата („уриет“). Уриетот бил прогласен на истиот ден во Скопје и во Солун, односно на 24 јули 1908 година со познатото начело на Младотурците: Да живее слободата, братството и единството („Jâşasun hürriyet, adalet, muzavat“).

По прогласувањето на револуцијата стотици македонски револуционери-доброволци под водство на Јане Сандански, Тодор Паница, Христо Чернопеев и други војводи слегувале во градовите, за да се борат заедно со Младотурците за придобивките на веќе извојуваната револуција.

Во репортажата што ја напишал Бранислав Нушиќ⁴⁾, а била објавена во весникот Политика⁵⁾, меѓу другото, пишува: „Уште рано утринава, тргнав со свечен воз за Солун. Во возот имаше повеќе од 1200 души, Македонци, Турци, Срби, Грци, Албанци и Евреи... И постојано се слушаа извици: Да живее слободата... На секоја станица имаше маса народ со силни овации... Во Солун нè пречека огромна маса луѓе, каде што слушав различни говори. Јане Сандански се движеше и држеше говори...“.

Меѓу патниците што патувале од Скопје за Солун се наоѓал и Гого Кратовалиев заедно со членовите на неговото семејство, и тоа: неговата сопруга Марија и четирите ќерки, Атина, Перса, Пандора и Ката, и дванаесетгодишниот син Трајко.

Солун станал центар на Младотурското движење. Јане Сандански во него пристигнал на 30 јули 1908 година каде што бил

³⁾ *Miljković Đorđe*, Muzejski materijal kao stvarne vrijednosti u kreiranju stalnih postavki u istorijskim muzejima, Zbornik MR BiH, III—IV/3—4, Sarajevo, 1979—78, 165—167.

⁴⁾ Бранислав Нушиќ (1864—1938), најголем српски комедиограф. Пишувал комедии под влијание на рускиот писател Гогољ. Преку пишаниот збор, реално ја опишувал српската провинција во времето на Обреновиќи и Белград во првата деценија на овој век и помеѓу двете светски војни. Неговите комедии се изведуваат речиси во сите театри во нашата земја и надвор од неа. Неколку години живеел во Македонија, каде бил управник на Скопскиот народен театар, дописник на весникот „Политика“ од Белград, а вршел и други должности.

⁵⁾ Политика, 21 јули 1908, Београд.

свечено пречекан. На 31 јули издал манифест со повик кон населението да го прифати уриетот и да го брани од непријателите⁶⁾. Одржал револуционерен говор од балконот на хотелот „Олимпос Палас“ во Солун пред повеќе илјади луѓе, меѓу кои имало Македонци, Турци, Грци, Срби, Албанци и други, со извици за слобода, братство и единство⁷⁾. За оваа прилика од оделни македонски семејства биле везени знамиња по иницијатива на Внатрешната Македонска Револуционерна Организација. За сега не ни се познати други знамиња врзани за овој настан, освен за ова за кое станува збор во прилогот. Имено, за таа прилика, најверојатно по иницијатива на горе споменатиот Гого Кратовалиев било извезено знаме од специјални еснафи од Скопје, таканаречени каснахчии. Развезаното знаме го носел по солунските улици среде широките маси, одушевени и радосни, синот на Гого Кратовалиев дванаесетгодишниот Трајко.

Знамето од времето на Младотурската револуција (1908)

⁶⁾ Национално-револуционерните борби на македонскиот народ 1876—1912, публикација со текст, фотографии и документи, Скопје 1968.

⁷⁾ Мустафа Карахасан, Јане Сандански и младотурските револуционери, Јане Сандански 1872—1915—1975, Скопје, 1976, 86.

По враќањето во Скопје, семејството Кратовалиеви го донеле и знамето кое го чувале повеќе години како драг спомен на настаните од времето на Младотурското движење и на сеќавањето одвидувањето со Јане Сандански. Во 1954 година знамето е откупено и се чува во збирките на Музејот на Македонија од Скопје, заведено под инвентарски број 381.

Знамето со реси има форма на правоаголник и е извезено со жолти, розови и со светлозелени конци. Направено е од црвен атлас чиј долни дел во должина од 13 см. е наставено со кремев атлас. На трите страни на знамето се сошпиени срмени реси како декоративен украс. Горниот дел на знамето е сошпиен со двоен атлас, со раб, за да може да се навлече на рачка која служела за носење на истото.

Големината на знамето изнесува по должина 58 см (без реси) и 61 см (со реси), а широчина 53 см (без реси) и 59 см (со реси).

На средината на знамето е извезена осмокрака звезда. Над неа е полумесец како амблем на турската империја. Околу полумесециот, со звезда во круг, е извезен текст: „ДА ЖИВЕЕ СЛОБОДАТА, ДА ЖИВЕЕ НАРОДА“, а под нив на продолжениот дел пишува „ДА ЖИВЕ ОТЕЧЕВОТО“. Со везењето испуштени се неколку букви, така во зборот да живе е испуштена буквата Е, а во зборот отечевото се изоставени буквите С и Т. Висината на буквите изнесуваат 4 см.

Меѓу повеќе разновидни предмети од подалечното и поблиското минато на македонскиот народ во збирките на Музејот на Македонија во Скопје се чува и една МЕДАЛЈА⁸⁾ од времето на Младотурското движење.

Медалјата е пронајдена во селото Запле, Крушевско. Изработена е од бронза во форма на круг, со пречник од 2,7 см. и дебелина од 0,2 см. На едната страна (аверс) на медалјата, на горниот дел, е претставен полумесец свртен нагоре. Во полу-кругот, што е опкружен со полумесециот, пишува на арапски јазик: „МЕДАЛЈА НА ВИСОКАТА ОСМАНЛИСКА ДРЖАВА“. Под полумесециот се претставени двајца турски офицери во воени униформи и со фесови на главите. И двајцата, едниот во десната, а другиот во левата рака, држат по едно спуштено знаме со богати дипли. На горниот дел од дршката на која се поставени знамињата, се гледа по еден полумесец со звезда. Знамињата на горниот дел се врзани со по два пискули. Војникот кој е претставен на левата страна на медалјата, во десната рака носи сабја, закачена на појасот. Над двајцата претставени

⁸⁾ На медателите најчесто се претставени некои ликови или сцени на релјеф, натписи со дата. Се дава за спомен на учество како одликување, за успех во некој настан, натпреварување итн.

официри стои натпис на арапски јазик, односно на левата страна е напишано името ЕНВЕР БЕЈ⁹⁾, а на десната страна НИЈАЗИ БЕЈ¹⁰⁾, познати организатори и водачи на Младотурското движење во Македонија.

Аверс и реверс на медалјата

На другата страна на медалјата (реверс) е претставена туграта¹¹⁾ на султан Абдул Хамид II (1876—1909)¹²⁾, а под неа

⁹⁾ Енвер Ахмет Беј (1882—1922), турски виш офицер и член на потесното раководство на Младотурското движење. Учествовал во државниот удар (1908) против султанот Абдул Хамид II. Како министер на војската и определен германофил ја вовел Турција во војна 1914 година на страната на Централните сили. Со Кемал Паша не се согласувал по многу суштествени прашања по револуцијата, па ниту во времето на Првата светска војна. По капитулацијата на Турција во 1918 година Енвер Беј емигрирал во Германија. Во времето на ослободителните борби на турскиот народ, водел панисламска пропаганда. Бидејќи Кемал не му дозволил да се врати во земјата, тој при крајот на 1921 година заминал во советскиот Туркестан каде работел на основање средноазииски муслимански држави. Загинал во борбите против Црвената армија, како еден од водачите на „басмачките“ бунтовници.

¹⁰⁾ Нијази Беј (?—1912), еден од водачите на Младотурската револуција, родум од Ресен. На 3 јули 1908 година како командант на турскиот гарнизон во Ресен со својата единица започнал акција против месните султански власти.

¹¹⁾ Знак на достоинството на пашата. Направена е од коњски струни. Чинот на пашата се разликувал спрема бројот на тугрите. Паша со една тугра се викал „биртуглија“, со две „икитуглија“ а со три „учтуглија“ итн. На пример Големият везир имал четири или пет тугри (*Abdulah Škaljić*, *Turcizam u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1966, 622—623).

датум 10 јули 1324 (1908)¹³). Туграта и натписот се опкружени со две маслинови гранчиња, што симболизираат слобода и мир, кои на долниот дел се врзуваат во форма на панделка, така што формираат круг, кој само на горниот дел има мало растојание меѓу двете гранчиња. Медалјата на врвот е продолжена во форма на продупчено кругче, низ кое е провлечена малечка бронзена алка. Над неа е прицврстен триаголник од црвен атлас, кој служел за закачување на медалјата на палтата. Медалјата ја носеле учесниците во Младотурската револуција.

Знамето и медалјата како непосредни и автентични вредности за настаните од времето на Младотурската револуција, спичани во прилогот, нека бидат и повод за акција за организирање на меморијален музеј, кој би бил посветен на овој значаен настан од историјата на македонскиот народ и на великиот на македонското националноослободително движење Јане Сандански, како спомен и пример за нашите и идните генерации,

Gorge MILJKOVIĆ

TWO RARE THINGS FROM THE YOUNG TURKISH REVOLUTION (1908) AND THE REVOLUTIONARY ACTIVITY OF JANE SANDANSKI

Summary

During the past the Macedonian people was separated, politically and spiritually oppressed, having no conditions for creation of its own Macedonian culture and history falsified for a long time by others. It was for a pretty long time oppressed and under domination of other peoples. Taking into consideration such a situation, many valuable cultural, historical and art antiquities have been taken to many European towns and even on other continents. The biggest number of rare things belonging to the rich Macedonian cultural inheritance were robbed during the monarcho-

¹²) Абдул Хамид II живеел од 1842 до 1918 година. Во времето на неговото владеење Турција има загубено по повеќе порази и некои територии (војна со Србија 1876—1878 и проширување на Црна Гора и Србија; Бугарија се здобила со самостојност; загубен е Тунис 1881; потоа Египет 1882; Крит 1897; анектирана е БиХ 1908 итн.) Абдицирал 1909 година под притисок на Младотурското движење.

¹³) Кај муслиманите бил обичај датумите да се пишуваат на арапски јазик, односно вредноста на сите арапски букви кога ќе се соберат даваат определена дата т.н. „Тарих“. Овој начин на датирање на годината се нарекувал „Ебјед“, а името го добил по првите четири букви: а, б, ц, д (*D-r Sā-rić Sikirić, Muhamed Pašić i Mehmed Handić*, Gramatika arapskog jezika za niže razrede medresa i srednjih škola, I deo, Sarajevo, 1936, 19).

fascist Bulgarian occupation of Macedonia (1941—1944) as well as during the First World War. It was the main reason that the Macedonian museums today have got very little at their disposal original things for some figures or events from the more distant or nearer past of the Macedonian people. Among them, of course, belong to rare things, described in the contribution, i.e. the FLAG and MEDAL which are kept in the collections of the Museum of Macedonia in Skopje from the period of the Young Turkish Revolution in Turkey (1908) and the revolutionary activity of Jane Sandanski.

The described things gave rise to an action for establishment of a Memorial Museum dedicated to the great man of the Macedonian national liberation movement JANE SANDANSKI, as a memory and an example for our and future generations.